Recuperarea identităţii prin memorii: cazul Nicolai Costenco

Oxana STANŢIERU
Universitatea de Stat „Alecu Russo" din Bălţi, Republica Moldova
oxana.stantieru@gmail.com

Abstract: Prison memoirs are, undoubtedly, a true testimony of experiences and events kept in the hidden drawer of the author's consciousness. Nicolai Costenco, a Bassarabian writer was marked by the totalitarian system, being deported and experiencing enforced uprooting, humiliation and intimidation. All these were recovered and materialized through the memoirs *The Tale of the Eagle*, published posthumously. However, the memoirs represent the truth necessary for the literary rehabilitation of the author who, prior to the deportation, considered himself able to oppose, to have the right of reply. Having returned from Siberia, precaution and fear coexisted with the rebellious spirit of N. Costenco who was pushed to the limit. This inner struggle gave birth to two diametrically opposed works about Russian prisons: the novel *Severograd* and the volume of memoirs *The Tale of the Eagle*.
The article aims at analysing Nicolai Costenco's works in the attempt to identify the role of the process of reconstructing the past for the narrator who has experienced both uprooting and detention.
Keywords: *Nicolai Costenco, biographical prose, prison memoirs, Severograd, The Tale of the Eagle, identity.*

Literatura română din Basarabia se află într-un moment important în care, printr-un proces de reevaluare, recuperează destine şi opere, oferind cititorului pagini biografice şi literare inedite despre autori în privinţa cărora se credea că s-ar fi dat un verdict critic definitiv. Nicolai Costenco este un exemplu de astfel de biografii, care a păstrat, de-a lungul întregii sale vieţi, o „demnitate a singurătăţii" asumate, iar lucrările apărute postum, volumul de memorii *Povestea Vulturului* şi *Din bezna temniţei (scrisori din Gulag)*, fac necesară readucerea în dicuţie a cazului Costenco. Considerăm absolut necesară studierea acestui segment al creaţiei lui Nicolai Costenco, având la bază convingerea că prin intermediul acestor opere ne vom apropia de identitatea lui adevărată. Or, avem în mod sigur obligaţia de a-i cerceta moştenirea, ţinând cont nu doar de abaterile de la convingerile anterioare deportării, dar şi de conştiinţa scriitorului fidel adevărului şi misiunii de propagator al valorilor poporului din care descinde.

Aprecierea criticului Mihai Cimpoi din *Istoria deschisă a literaturii române din Basarabia* drept „poet basarabean crucificat pentru aspiraţiile naţionale şi întors la uneltele sale după o lungă perioadă de exil concentraţionar siberian" [Cimpoi, 2002: 167] îi ancorează constantele artistice în categoria *Generaţia pierdută şi întoarcerea la unelte*.

Aparţinând ca formare României interbelice, care se caracteriza prin libertate de exprimare, Nicolai Costenco a fost unul dintre cei mai reprezentativi exponenţi ai

BDD-A30989 © 2020 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:53:04 UTC)

generaţiei de scriitori tineri din Basarabia interbelică. Debutează la *Viaţa Basarabiei* în 1934, fiind susţinut de Pan Halippa, care, în scurt timp, îl numeşte prim-redactor al acestei reviste. Va deţine această funcţie, identificându-şi destinul cu cel al revistei *Viaţa Basarabiei*, până în 28 iunie 1940. În această perioadă, apare volumul de debut *Poezii (1937),* precum şi *Ore (1939), Cleopatra* (1939) şi *Elegii păgâne (1940).* Fiind conducătorul revistei literare *Viaţa Basarabiei*, Nicolai Costenco a promovat o susţinută activitate de propagare a originalităţii şi a spiritului basarabean, care, în accepţia poetului, trebuie să se manifeste în contextul lingvistic firesc, cel al limbii române. În 1939, devine membru al Frontului Renaşterii Naţionale, iar în 1940, odată cu înfiinţarea *Societăţii Scriitorilor şi Publiciştilor Profesionişti din Basarabia,* devine secretar general, funcţia de preşedinte revenindu-i lui Pantelimon Halippa. Aspiraţiile scriitorului sunt spulberate în ziua de 28 iunie 1940, atunci când, după prevederile Pactului Molotov-Ribbentrop, Basarabia devine componentă a URSS. Intelectualii basarabeni îşi părăseau casele, refugiindu-se peste Prut, presimţind o perioadă dominată de incertitudini şi răsturnări de situaţii. În aceste circumstanţe, tânărul Costenco respinge propunerea lui Pantelimon Halippa de a părăsi Basarabia şi de a se alătura familiei, a cărei membri se aflau la odihnă în Ţară, justificându-şi decizia prin ispita „noii vieţi", prin deschiderea spre provocări, prin firea zbuciumată, dar şi printr-un orgoliu, izvorât din sentimentul importanţei pe care şi-o atribuia. Era un gest confortabil şi evident pentru acel moment. Într-o scrisoare din 23.02.1956 către Dominte Timonu, descoperim şi o motivare suplimentară – a lăsa acest pământ, a fugi, însemna să dea dovadă de laşitate:

> „Când a venit sfârşitul lumii vechi, desigur nu eu am fost acel care să fugă de ruşi, căci eu eram oleacă de rus. Şi mai am mândria basarabeană de a fi rămas pe pământul meu, lângă bunei care au preferat cimitirului Bellu o groapă uitată pe pământul strămoşesc uitat în nevoie de floarea copiilor săi, care au luat-o la sănătoasa, pentru ce? [...] Ei bine, eu am rămas cu cei săraci cu duhul, deşi eram mai mult decât convins că voi duce crucea reeducării." [Costenco, 2004: 49]

Există la baza acestei decizii şi o motivaţie ce ţine de familie, de tatăl lui Nicolai Costenco. Refuzul de a se identifica cu tatăl rus şi faptele acestuia generează necesitatea vitală de a-şi înfrunta necontenit destinul. Tatăl său a deţinut o funcţie în administraţia rusă de la Chişinău şi nu a considerat necesar să înveţe limba română, dispreţuind „mămăligarii basarabeni". Ulterior, Nicolai Costenco explică dezertarea tatălui şi părăsirea familiei după Unirea din 1918, prin firea independentă, prin refuzul de a se conforma cerinţelor administraţiei române. Putem presupune că, prin prisma acestui comportament, în aceeaşi scrisoare, basarabeanul Costenco defineşte propria sa concepţie despre libertate, pe care a reuşit să şi-o formeze „nu făcând sluj", dar smerindu-se singur, iar cele câte i s-au întâmplat fiind „plata pentru libertate".

Rămas în Basarabia sovietică, Nicolai Costenco continuă să traducă, să scrie şi să publice în ziare şi în revista literară *Octombrie.* Devine membru al Uniunii Scriitorilor Sovietici din Moldova şi deţine funcţia de şef al secţiei literare la Teatrul Moldovenesc de Stat, transferat de la Tiraspol la Chişinău. Decepţia de experimentele lingvistice promovate de scriitorii transnistreni îi măreşte nemulţumirea şi, la o reuniune a intelectualităţii creatoare a Moldovei din februarie 1941, la care a participat şi Nikita Hruşciov, prim-secretar al Comitetului Central al Partidului Comunist (bolşevic) din R.S.S. Ucraineană, Nicolai Costenco ia atitudine fermă împotriva încercărilor de a impune un grai împestriţat cu rusisme, dorindu-se astfel să pună în circulaţie o limbă artificială, care ar fi diferită de limba română literară. În scurt timp, drept ecou al imprudenţei, sau al naivităţii de a fi făcut

BDD-A30989 © 2020 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:53:04 UTC)

afirmaţii în susţinerea limbii române, Nicolai Costenco va fi arestat şi judecat pentru agitaţie antisovietică, propagarea alfabetului latin, înlocuirea limbii moldoveneşti cu limba română şi nerecunoaşterea metodei realismului socialist[1]. Urmează 7 ani de detenţie în Siberia, localitatea portuară Dudinka, peninsula Taimâr, şi trei ani de muncă la Combinatul Metalurgic din Norilsk, subdiviziunea din cadrul portuluiu Dudinka. Odată cu moartea lui Iosif Stalin, în martie 1953, începe o lungă lupta a scriitorului pentru obţinerea reexaminării dosarului de reabilitare. În august 1956, primeşte înştiinţarea oficială că a fost reabilitat şi, spre finele anului, însoţit de numneroasa-i familie[2], revine la Chişinău.

Se reintegrează relativ repede în viaţa literară a Republicii Sovietice Moldoveneşti, devenind consultant la secţia de poezie a Uniunii Scriitorilor din Moldova, iar spre sfârşitul anului 1957 apare volumul *Poezii alese,* prima carte a poetului Costeno în perioada postbelică de după reabilitare. La intervale scurte apar volumele *Poezii noi* (1960), *Poezii* (1961) şi *Versuri* (1963). Publicarea acestora semnalează schimbarea conotaţiei poeziei, care se explică prin reconvertirea la un alt fel de scriere. Mihai Cimpoi consideră că în poezia acestei perioade „oracularul *crainic de răspântii la marile prefaceri* se transformă acum în rapsodul convertit al *măreţei împliniri* socialiste" [Cimpoi, 1997: 5], iar Adrian Dinu Rachieru constată efecte ale compromisurilor ideologice, considerîndu-l „crainic al *meleagurilor în floare*", „rapsod convertit" [Rachieru, 2014: 57]. Or, devenise evident că spiritul de libertate este încorsetat, că poetul asumat refuză la îndrăzneala anterioară exilului. Apariţia în 1963 a romanului *Severograd* ar fi putut însemna o posibilitate de a prezenta viaţa reală din GULAG-ul siberian, dar, din motive necunoscute, nu a riscat s-o facă, romanul devenind încă o dovadă a reeducării lui Nicolai Costenco, manifestată, de această dată, în proză. Criticul literar Maria Şleahtiţchi are convingerea că ceea ce publică autorul revenind la Chişinău este „mărturie a aplecării scrisului său sub teascurile cenzurii şi auto-cenzurii" [Şleahtiţchi, 2015: 131]. Autocenzura cu rădăcini psihologice de frică, dar şi grijă, dirijează deciziile lui Nicolai Costenco. Cei care până la apariţia *Severogradului* deja citiseră povestirea *O zi din viaţa lui Ivan Denisovici* a lui Aleksandr Soljeniţîn, care a avut curajul să prezinte veridic viaţa din GULAG, aşteptau ca romanul să deschidă încă o pagină de adevăr despre acest sistem. De aceea optimismul romanului *Severograd* a fost primit cu o doză mare de dezamăgire de cei care cunoşteau despre tragismul vieţii lui Nicolai Costenco, considerând că doar motive serioase, de ordin personal, puteau să-l influenţeze să camufleze realitatea pe care a trăit-o în Siberia. Astfel, Nicolai Costenco recurge la o „retuşare" a trecutului istoric care îndreptăţeşte comportamentul de după detenţie. Cititorul primeşte acest roman oarecum neutru, fiind deziluzionat şi de aşa-zisul „dezgheţ" hruşciovian, considerându-l o reacţie a timpului: conjunctura îşi merita pe deplin literatura. Critica din Basarabia[3], dar şi

[1] La 23 iunie 1941 Nicolai Costenco este arestat şi îi este deschis dosar penal în baza unor denunţuri formale, iar la 25 iunie 1941, la locuinţa poetului se efectuează o percheziţie, în urma căreia se extrag mai multe bunuri. La începutul lui iulie 1941, fără judecată şi fără a-i fi anunţată sentinţa, Nicolai Costenco, împreună cu alţi deţinuţi, este scos din închisoare şi transportat la gară, pentru a fi urcat în tren şi trimis în Siberia. În august 1941, este încarcerat la *Alexandrovskii Ţentral* şi abia pe 12 decembrie 1941 i se vor aduce la cunoştinţă acuzaţiile. La 15 aprilie 1942, îi este anunţată pedeapsa finală de detenţie într-un lagăr de corecţie prin muncă, pe termen de 7 ani, cu o interdicţie a drepturilor politice de 3 ani. Este trimis să-şi ispăşească pedeapsa în localitatea Dudinka, ţinutul Krasnoiarsk, peninsula Taimâr.

[2] La Dudinka îşi face cunoştinţă şi, ulterior, se căsătoreşte cu deţinuta Maria Ursachi, o moldoveancă din Mereni. La data întoarcerii la Chişinău, familia poetului se compunea din soţia Maria (a.n. 1924) şi copiii Nicolai (a.n. 1949), Maria (a.n. 1951), gemenii Tatiana şi Constantin (a.n. 1954), Teodor (a.n. 1956). Mezina familiei Costenco, Ileana, se naşte la Chişinău, în 1958.

[3] Vasile Coroban, figură notorie a criticii literare, a semnat în numărul din 24 noiembrie 1964 a ziarului *Moldova Socialistă* o recenzie pozitivă la romanul *Severograd,* intitulată *Bucuria muncii.*

BDD-A30989 © 2020 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:53:04 UTC)

cea sovietică, dă o apreciere înaltă romanului, acesta fiind tradus în rusă şi popularizat în întreg spaţiul sovietic. În 1976, lui N. Costenco i se acordă Premiul de încurajare al Consiliului Central al Sindicatelor din URSSS şi al Comitetului de conducere al Uniunii Scriitorilor din URSS pentru romanul *Severograd*, prezentat la concursul unional, pentru cea mai reuşită scriere de proză artistică pe tema clasei muncitoare. Abia după 1989, interogaţiile cititorilor şi a criticilor vizavi de realitatea descrisă în roman devin mai dure, autorul fiind acuzat de lipsă de îndrăzneală de a spune lucrurilor pe nume despre GULAG-ul stalinist. Motivarea atenuantă de bază a fost considerată resemnarea scriitorului torturat în exil, care a preferat să reacţioneze aşa cum dicta timpul şi care, pentru a evita posibilele controverse în aprecierea realităţii trăite, a ales o perspectivă inofensivă de observaţie.

La interval de 35 de ani, în 1998, la cinci ani după trecerea în nefiinţă a autorului, apare postum cartea de memorii *Povestea Vulturului*, ale cărei manuscrise au fost găsite de fiul său Costache Costenco şi istoricul literar Vasile Malanețchi în arhivele ascunse ale scriitorului. Astfel, prin aceste memorii, s-a deschis spre apreciere o nouă pagină a creaţiei lui Nicolai Costenco, prin care se afirmă ca prozator adevărat, deoarece îl vedem prin prisma emoţiilor, trăirilor şi reflecţiilor interiorizate în paginile ţinute ascunse, inexplicabil de mult, în sertar, fără să le dea şansa apariţiei în timpul vieţii. Criticii literari au descoperit în memorii un alt Costenco, pe cel ce a recurs la confesiune, pentru a-şi dezvălui adevărata sa fire, considerând memoriile mult mai superioare romanului *Severograd*. Publicarea memoriilor, în mod sigur, marchează începutul procesului de revizuire, dar şi de reabilitare a scriitorului Costenco, de recuperare a identităţii acestuia, iar prin volumul de scrisori *Din bezna temniţei... (scrisori din Gulag)*, editat în 2004, sinceritatea confesivă atinge cota maximă. Criticii, dar şi cititorii, găsesc justificare şi explicare pentru multe gesturi controversate ale scriitorului, precum şi cele mai exacte date despre cel care a fost Nicolai Costenco. Volumul conţine unsprezece scrisori ale lui Nicolai Costenco adresate familiei sale aflate la Bucureşti, cinci scrisori trimise lui Dominte Timonu şi şapte scrisori adresate lui Nicolai Costenco de către Dominte Timonu. Abia acum, prin prisma acestor două cărţi ale genului confesiv poate fi găsit răspunsul la întrebarea, cândva retorică, în ce măsură romanul *Severograd* reflectă esenţa autorului. Or, Vasile Malanețchi exprimă în postfaţa memoriilor convingerea că

> „Cine va dori să-l găsească pe adevăratul Nicolai Costenco, să-i identifice figura, – autentică, nealterată de acţiunea corozivă a intemperiilor –, să-l surprindă în toată plinătatea, măreţia şi tragismul lui de reprezentant tipic al sufletului şi al spiritului basarabean, nu are şanse de izbândă decât căutându-l în paginile acestei cărţi [*Povestea Vulturului*]." [Malanețchi, 1998: 221]

Vasile Malanețchi, cel care a lucrat cu manuscrisele lui Nicolai Costenco, consideră că atât romanul *Severograd,* cât şi memoriile *Povestea Vulturului* sunt scrise în aceeaşi perioadă, în 1955, fiind încă în Siberia. Este absolut surprinzătoare coexistenţa în mintea creatoare a aceluiaşi scriitor a celor două cărţi cu perspective diametral opuse despre aceeaşi realitate, GULAG-ul stalinist: una indulgentă, fără aluzii la spaţiul carceral, cealaltă realistă, „poveste adevărată a crimelor comise de regimul comunist totalitar, raportată la propria persoană, dar şi la destinele altor deportaţi, ca şi el, în Siberia" [Malanețchi, 1998: 2014]. O recitire atentă scoate în evidenţă deosebirile atât la nivel de limbaj, cât şi la nivel de motivare a faptelor.

Începutul romanului *Severograd* prezintă dezlănţuirea stihiei tipic siberiene: *purgaua*, viscolul, iar omul este prezentat într-o luptă de supravieţuire, încercând să spargă gheaţa nordică. Cercetătoarea Ana Bantoş vede în acest fenomen dezastruos „o metaforă a

BDD-A30989 © 2020 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:53:04 UTC)

deportării", de altfel şi gheţarii sunt, în viziunea exegetei, o metaforă a timpurilor distrugătoare, dar, „nu descrierea acestora este obiectivul scriitorului, ci ceea ce transmit ele" [Bantoş, 2013: 24]. Romanul narează viaţa basarabeanului Costea Moldovanu care, însoţit de iubita sa Măşuţa, vine pe peninsula Taimâr la chemarea exilatului basarabean Adam Casian, pentru a se angaja la şantierele de construcţie ale Severogradului. Această propunere este acceptată, din motiv că viaţa din acest ţinut este descrisă de Adam ca fiind mai frumoasă decât în Moldova. Pentru a explica statutul lor, personajele principale fac destăinuiri din care devine clar că ei erau muncitori angajaţi prin contract, care singuri şi-au decis destinul. Această concretizare îi părea necesară autorului, deoarece Costea Moldovanu urma să lucreze în preajma celor care aveau alt statut, de deţinuţi, iar el venise silit de sărăcie şi dorinţa de a o depăşi:

> „Îi plăcea duhul de vioinicie. De aceea venise încoace momit de gândul de a lucra acolo, unde-s oameni ce par turnaţi din oţel călit. În satul său, oricât nu s-a străduit, parcă-i priponise cineva sărăcia în ogradă. Nu putea scăpa de ea! Şi-l rodea la inimă." [Costenco, 1983: 152-153]

Într-un alt fragment, Costea Moldovanu îşi motivează alegerea Severogradului prin seceta din Moldova, iar venirea propriu-zisă o datorează serviciului biroului de informaţii pentru folosirea resurselor de muncă, care i-ar fi oferit suma necesară pentru călătorie. Menţionarea rolului acestui birou pare să fie o promovare a imaginii acestui tip de instituţii care ar fi avut nobila sarcină de a le oferi doritorilor posibilitatea de a-şi schimba viaţa.

Cu totul în alte împrejurări se produce înstrăinarea naratorului de pământul natal în *Povestea Vulturului*, acesta fiind arestat şi dus în Siberia fără explicaţie şi, desigur, contrar voinţei sale:

> „Adio libertate, adio patrie! *Lasciate ogni speranzza*... La ce mi-a venit în minte acest vers al lui Dante Aligheri, nu ştiu. Cărturărismul şi acum a luat-o înaintea simplei vieţi, în această cazarmă a nivelării rangurilor şi sorţilor. Adus la numitorul comun al duşmanilor poporului, am trecut pragul în perioada deformării mele spirituale, ironic numită de un cinic legiuitor: reeducare." [Costenco, 1998: 14]

Romanul permite să fie întrezărită o evidentă discrepanţă între ficţiune şi realitate şi în cazul personajului central feminin, soţia lui Costea, Măşuţa:

> „Născută într-un sat basarabean, tatăl ei a fost lemnar vestit şi la lucru, şi la închinare; s-a prăpădit de tânăr, lăsând o familie numeroasă. Având neamuri înstărite, Măşuţa a nimerit la o mătuşă, ca să facă măligi muncitorilor, care lucrau cu ziua pe pământurile Chiaburoaicei. Odată cu eliberarea Basarabiei, Măşuţa s-a întors în sat şi, cu toată împotrivirea mamei care văzuse în fată un ajutor, a plecat la lucru în Rusia." [Costenco, 1983: 28]

Soarta a purtat-o până în momentul când, căsătorindu-se cu Costea, au hotărât să se alăture unui grup de muncitori care plecau pe şantierele de construcţie ale Severogradului.

Alta este realitatea venirii Măşuţei, soţiei lui Nicolai Costenco, în Siberia, mărturisită într-un dialog cu jurnalistul ziarului „Literatura şi arta", intitulat *Ascultă-l pe cel care ştie*. Dusă de foametea ce ajunseră la Mereni, satul ei de baştină, tocmai la Rostov după peşte, care îl cumpărau cu alte consătence pe banii nucilor vîndute. În drum spre casă au

BDD-A30989 © 2020 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:53:04 UTC)

fost oprite în tren de controlori. Din frică să nu fie acuzate de speculaţie[4], s-au dezis de peşte şi au aruncat paşapoartele, dar au fost acuzate şi duse la Norilsk, alături de Dudinka [Budeanu, 1988: 7].

Criticii literari din Basarabia, după 1998, conştienţi de existenţa ambelor texte ale lui Nicolai Costenco, necontenit s-au întrebat despre adevăratele cauze care au modificat structura romanului, au mişcat accente importante, care au dus, inevitabil, la diminuarea dramatismului şi a veridicităţii romanului. Voalarea autobiograficului, precum şi falsificarea trecutului slujesc la construirea imaginii prielnice a prezentului imediat. Discursul romanesc îi permite lui Nicolai Costenco să se detaşeze de faptul istoric, să-l literarizeze. În cazul memoriilor, în care autorul scrie la persoana întâi, detaşarea este amendabilă, iar păstrarea raportului cu sinele este absolut necesară.

Unul din motivele acestor trucaje discursive ale lui Nicolai Costenco este dorinţa de a se rupe de momentele de groază şi disconfortul psihologic prin care a trecut. La momentul scrierii romanului, Nicolai Costenco încă era la Dudinka, iar memoria nu avea cum să reducă din acuitatea trăirilor. Un alt motiv al perspectivei de narare, al gradului de distanţare de realitate este teama de a repeta drumul GULAG-ului, iar familia să fie silită să-l urmeze în surghiun. Perioada de după „dezgheţul" hruşciovian nu-i inspira încredere, iar el nu-şi mai putea permite să rişte într-un nou punct de răspântie a două perioade istorice: cea a „dezgheţului" hruşciovian şi cea a revanşei totalitariste. Incertitudinea lui Nicolai Costenco îşi are rădăcinile adânci într-o frică atotcuprinzătoare. Existenţa acestui sentiment este confirmată de fiul său, Costache, într-un interviu pentru Viaţa Basarabiei, serie nouă:

> „Trăia cu o veşnică frică, aproape genetic, să n-o păţească şi alţii. Nu sufla în borş, căci se opărise bine în gheţurile de la Nord..." [Cioclea, 2010: 45]

Încercând să contureze condiţia scriitorului basarabean după cea de-a doua conflagraţie mondială, H. Corbu are convingerea că acesta (scriitorul) se confruntă cu o dilemă psihologică care îl presa

> „[...] sau să se adapteze la condiţiile impuse, încercând să se afirme, sau să salveze şi să promoveze anumite valori spirituale, culturale, naţionale sau să ia calea Siberiei şi a GULAG-ului." [Corbu, 1998: 248]

Cazul Costenco este unul mai complicat, deoarece el încă se mai afla în spaţiul siberian, nu reuşise să-l părăsească. Şi romanul *Severograd* este rod al acestei dileme, prin care Nicolai Costenco încearcă să promoveze valorile în care credea cu adevărat, dar şi să se salveze şi să-şi protejeze familia. Această dilemă poate fi considerată unul dintre motivele deghizării personajelor, al structurii controversate a romanului *Severograd*.

Povestea Vulturului este gândită şi construită într-o altă manieră, după 1955, autorul având convingerea că „Botezul mocirlei din temniţă şi exil l-am primit ca să văd până unde poate ajunge teroarea mascată sub chipul mustăciosului" [Costenco, 2004: 56-57]. Costenco, conştient de valoarea scriiturii, continuă să creeze pe ascuns, de fiecare dată încuindu-şi foile de manuscris în geamantan. Totuşi, într-o scrisoare din 5 mai 1956, adresată prietenului Dominte, Nicolai Costenco mărturiseşte despre ceva important, scis în proză:

[4] În perioada de după război, cei prinşi cu schimb de mărfuri erau numiţi speculanţi. Poziţia lui Stalin faţă de speculanţi era la fel de severă ca şi faţă de duşmanii poporului.

BDD-A30989 © 2020 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:53:04 UTC)

> „Eu m-aş putea întoarce în Basarabia. N-o fac, deoarece în Basarabia m-aş mărunţi; în Dudinka, înconjurat de climatul vitreg, pustietate de zăpezi, având oarecum o existenţă asigurată şi, – un lucru care nu mă deranjează – pot rumega în liniște bogatul material adunat, şi-mi pot construi, conform planului conceput, monumentul literaturii mele, visului meu, idealul meu, scopul existenţei mele, pentru care am jertfit universitatea, m-am rupt de familie, am primit osânda şi continuu a fi patriotul Dudincii. [...] Basarabenilor voi lăsa una sau mai multe cărţi, unde am ambiţia de a lăsa vie icoana unei lumi perindate şi a unor vieţi trecute. [...] Eu scriu proză. Ea mă copleşeşte cu vastitatea planului" [Costenco, 2004: 57].

Naraţiunea din memorii developează realist eul scriitorului. Mixajul de autobiografic şi autoportretizare a sinelui se dramatizează prin constatarea-confesivă de la începutul memoriilor: „Fericirea mea a fost sfâşiată de trei blesteme: blestemul părintesc, începerea războiului şi arestarea mea" [Costenco, 1998: 9]. Memoriile, alimentate de social-istoric şi biografic, creează acel personaj-narator care a trecut prin momentul istoric distructiv şi are puterea de a-l trece prin prisma trăirilor şi judecăţilor sale, pentru a-l transmite posterităţii.

Povestea Vulturului încorporează sentimentele unui tânăr revoltat, pentru că era „considerat de o rasă inferioară" [Costenco, 2004: 49], deşi era nepot de răzeş, pentru că nu putea să se împace „că în fruntea norodului s-a erijat prostituţia ereditară" [Costenco, 2004: 49], că nu avea „aşa o reputaţie de geniu ca Goethe" [Costenco, 2004: 49] şi care, asumat, trece printr-o perioadă de tranziţie social-politică. Euforia primei căsătorii nu durează, deoarece urmează arestarea şi ani lungi de detenţie şi exil care, pentru Nicolai Costenco, au însemnat ruşine, alunecare dramatică şi umilitoare. Istoricul literar Vasile Malanețchi, consideră că lectura dă impresia

> „respiraţiei autentice a unui organism, readus la viaţă după o fază de întreţinere în stare de congelare. Suflul ce străbate de la primul şi până la ultimul alineat e atât de viu şi de proaspăt, încât a-i fi tentat să taxezi textul respectiv ca pe un fapt incredibil dacă nu ai şti, dacă nu ai avea certitudinea că este adevărat" [Costenco, 2004: 57].

Dacă prin roman se detaşează de realitatea pe care a trăit-o în Siberia, prin memorii, prin actul rememorării-confesive, fixează acuitatea trăirilor, alinându-şi suferinţa. În paginile confesive şi-a „conservat" esenţa, dovada unei forţe nebănuite de a rezista, de a supravieţui vremi vitrege. *Dezgheţul*, de care scrie Vasile Malanețchi, se pare că a fost suficient doar pentru a cataliza momentul scrierii. I-a lipsit încrederea, dar şi curajul că trebuie şi poate să influenţeze cursul de dezvoltare a literaturii din Basarabia. Pare absolut neclară acceptarea ipostazei de „re-educat", convertit, preferând să se autoexileze în paginile scrise, iar apoi cu grijă ascunse şi de ochii celor mai apropiaţi. Opera, totuşi, prin apariţia sa, îşi construieşte propriul destin, recuperând identitatea autorului. De aceea, Mihai Cimpoi dă o apreciere înaltă memoriilor *Povestea Vulturului,* considerându-le importante prin „a descrie amănunţit, cu ochi imparţiali de martor ocular, infernul închisorilor ruseşti" [Cimpoi 1998: 9].

Evocarea evenimentelor ia forma unui jurnal nu doar pentru a fixa o ordine cronologică, dar şi pentru a accentua forţa acestora în memoria scriitorului. Peste ani, când îşi scrie pe foi răzleţe manuscrisul, Nicolai Costenco reconstituie punctual memoriile de groază până în momentul când ajunge la închisoarea „Alexandrovskii Ţentral", de parcă ar fi avut un jurnal real. Acest fragment al memoriilor este apreciat, în mod special, pentru naturaleţea şi naturalismul evocării. Drumul apocaliptic spre locul detenției avea drept

BDD-A30989 © 2020 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:53:04 UTC)

punct de plecare Tiraspolul, unde au fost „băgaţi câte 40 de oameni în vagoanele de marfă, *teleatnik*[5]", iar naratorul, „alipit de deschizătura fără ochiuri a ferestrei", petrecea cu vederea „locurile ce se perindau caleidoscopic" [Costenco, 1998: 36]. Şi, în aceste circumstanţe, absolut tragice, naratorul priveşte cu ironie vagonul de groază în care s-a produs *drumul*:

> „Pluta cu naufragiaţii vasului Meduza, reprezentată de pictorul francez Géricault îmi apare în imaginaţie când mă gândesc la călătoria în vagonul de marfă, prin oceanul pământului duşmănos nouă, al pământului slav." [Costenco, 1998: 38]

Conştientizarea mizeriei condiţiilor, în care urma să se producă *drumul*, contribuie sau chiar produce degradarea atât fizică, cât şi morală a tuturor participanţilor la călătorie. *Drumul* lui Nicolai Costenco spre renumita închisoare „Alexandrovskii Ţentral", descris în douăzeci şi cinci de pagini, a însemnat un adevărat calvar, o modalitate de a dezintegra individul pe toate planurile posibile. Obişnuit cu libertatea gândurilor şi acţiunilor, Nicolai Costenco şi în pereţii vagonului încă mai spera să găsească posibilitatea să evadeze. Nici încercările eşuate a doi deţinuţi de a fugi din trenul morţii, nu-l fac să renunţe la gândul evadării. Doar ajuns la locul destinaţiei, epuizat şi demoralizat, a conştientizat imposibilitatea realizării năzuinţelor lui. Cu toate acestea, niciodată nu a încetat să-şi dorească libertatea, s-o viseze. În paginile memoriilor, ea se asociază cu „lărgimea cerului albastru" al Basarabiei:

> „Basarabia mea, Basarabie! Nimeni nu te vede cum te văd eu! Mulţimea care foieşte în târguri şi se îneacă de fum în cabinete şi odăi, mulţimea satelor care sudori varsă să scoată din pielea ta cât mai mult folos – te privesc ca pe o vacă de muls. Cine, afară de mine, înţelege lărgimea cerului tău albastru, cu soare luminos revărsând valuri de căldură ce pătrunde până la coardele cele mai gingaşe ale sufletului beat de libertate!..." [Costenco, 1998: 154]

Emilian Galaicu-Păun apreciază „tuşele groase" ale primelor 72 de pagini, care surprind ruinarea, alunecarea dramatică şi abia în pereţii închisorii „Alexandrovskii Ţentral" „începe lunga călătorie de întoarcere acasă a poetului, bineînţeles pe cale orală" [Galaicu-Păun, 2014: 160]. Pe de altă parte, Ana Bantoş consideră că, prin fixarea minuţioasă, în *Povestea Vulturului*, a experienţei trăite în drumul de calvar parcurs cu trenul pentru vite alături de miile de deportaţi basarabeni, „Nicolai Costenco face palpabilă imaginea omului care nu mai contează în societatea totalitară" [Bantoş, 2013: 24-25].

Este explicabil faptul că nici libertatea pe care şi-o atribuia Nicolai Costenco în scrisorile trimise familiei şi prietenului nu-i permitea să spună tot adevărul în *Severograd*, dar ea se manifesta în plinătate prin exerciţiul de fixare scrisă a experienţei în memorii, fie şi pentru sertar. Astfel, existenţa acestui segment ascuns al creaţiei l-a ajutat nu doar să se elibereze de greutatea celor trăite, ci şi să poată rămâne fidel condiţiei de scriitor. Unul dintre aspectele importante surprinse de scriitor în ambele lucrări este solidaritatea umană, care şi în condiţiile evident anormale, a unui segment istoric-anomalie, încearcă să ducă o viaţă normală, să găsească sens, acolo unde el pare să nu existe. Dacă dorim cu insistenţă să găsim semnele identităţii adevărate a lui Nicolai Costenco în proză, vom constata existenţa a cel puţin două proiecţii diferite:

---

[5] *Teleatnik* (rus.) – vagon special amenajat pentru transportarea vitelor; după instaurarea puterii sovietice, aceste vagoane erau folosite pentru transportul oamenilor, în special al deţinuţilor.

BDD-A30989 © 2020 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:53:04 UTC)

„În roman avem autoportretul autorului, iar în *Povestea Vulturului* – autobiografia pe un anumit segment, care respectă regulile unei organicităţi narative realiste, memoriile fiind foarte importante, deoarece fără amintiri istoria poate fi falsificată." [Bantoş, 2013: 26]

Din cele trei soluţii de rezistenţă în faţa noilor ideologii, propusă de Nicolae Steinhardt în *Jurnalul fericirii,* considerate universale: prin sinuciderea morală, ce-l absolvă pe om de vulnerabilitate, prin imunizarea omului prin neadaptarea la sistem, prin sfidatrea noii puteri care subjugă, nici una nu este relevantă pentru cazul Costenco, deoarece romanul şi memoriile prezintă dilematicul Costenco, cele două ipostaze ale scriitorului: în luptă cu regimul, dar şi cu sine.

BIBLIOGRAFIE

Bantoş, 2013: Ana Bantoş, „Literatura de la Est de Prut şi reflexele brutalităţii istoriei. Nicolai Costenco", în „Limba română", Nr. 1-4, Anul XXIII, 2013, p. 10-33.

Budeanu, 1988: Gheorghe Budeanu,. „Nicolai Costenco: *Ascultă-l pe cel ce ştie*...", în „Literatura şi arta", nr. 51, 15 decembrie 1988, p. 7.

Cimpoi, 1997: Mihai Cimpoi, „Nicolai Costenco – exilatul dedublat", în „Literatura şi arta", nr. 42 (2722), 15 octombrie, 1997, p. 5.

Cimpoi, 1997: Mihai Cimpoi, *O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia*, Ediţia a II-a, Chişinău, Editura Arc, 1997.

Cimpoi, 2014: Mihai Cimpoi, „Un alt Costenco (din infern)", în „Flux. Ediţia de vineri", nr. 22, 5 iunie, p. 9.

Cioclea, 2010: Eugen Cioclea, „Costache Costenco: ...*Nicolai Costenco este tatăl meu*", în „Viaţa Basarabiei", (serie nouă), nr. 8, 2010, p. 45.

Corbu, 1998: H. Corbu, *Literatura română postbelică. Integrări, valorificări, reconsiderări,* Chişinău, Tipografia Centrală, 1998.

Costenco, 2004: Nicolai Costenco, *Din bezna temniţei (scrisori din Gulag)*, Chişinău, Editura Arc, 2004.

Costenco, 1998: Nicolai Costenco, *Povestea Vulturului*, Chişinău, Editura Arc, 1998.

Costenco, 1983: Nicolai Costenco, *Severograd*, Chişinău, Literatura artistică, 1983.

Galaicu-Păun, 2014: Emilian Galaicu-Păun, „Lunga călătorie de întoarcere acasă a deţinutului", în *Nicolai Costenco: un cavaler al poeziei*, coordonator de ediţie Vasile Malaneţchi, Chişinău, Întreprinderea Editorial-Poligrafică Ştiinţa, 2014, p. 160-164.

Malaneţchi, 1998: Vasile Malaneţchi, „Nicolai Costenco – „Vulturul" de la 1955 sau întoarcerea „aisbergurului" basarabean din (în)gheţurile siberiene", în *Povestea Vulturului*, Chişinău, Editura Arc, p. 213-224.

Rachieru, 2010: Adrian Dinu Rachieru, „Nicolai F. Costenco, exilatul dedublat", în *Nicolai Costenco: un cavaler al poeziei*, coordonator de ediţie Vasile Malaneţchi, Chişinău, Întreprinderea Editorial-Poligrafică Ştiinţa, 2010, p. 57-60.

Steinhardt, 2008: Nicolae Steinhardt, *Jurnalul fericirii,* Iaşi, Polirom, 2008.

Şleahtiţchi, 2015: Maria Şleahtiţchi, „Introspecţia şi retrospecţia eului în literatura detenţiei politice din Basarabia", în „Caietele de la Putna. Jertfă şi creaţie", 8. VIII. Mănăstirea Putna, Nicodim Caligraful, p. 129-138.

BDD-A30989 © 2020 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:53:04 UTC)